

дуть печерними антисемітами, а єврейські погроми – це візитівка та ганебний і яскравий прояв вітчизняного державотворення «від Богдана до Степана».

Виглядає очевидним, що з двох редакцій «Тараса Бульби» В. Бортко вибрав саме той варіант, який так потрібен сьогодні політичному істеблішменту Білокам'яної, для відновлення Великої Росії у XXI ст. Як говорять ті ж самі росіяни: «Нечего на зеркало пенять, если рожа крива!» Ось так і у нашому випадку, В. Бортко не стільки екранізував Гоголя, скільки виконав держзамовлення!

Було би бажання, то й з творів Гоголя можна зробити українські патріотичні шедеври, тим більше, що маємо прецедент! На початку 70-х років XX ст. у кінопрокаті з'явився художній фільм «Пропала грамота» за одноіменною повістю М. Гоголя. Його режисером-постановником значиться Борис Івченко, насправді ж основну роботу виконав Іван Миколайчук. Хоча фільм був створений за мотивами гоголівської новели, але реально оригінальний авторський твір і кінофільм дуже різняться. Від першоджерела там лишилася тільки фабула, а саме – подорож гетьманського посланця з Батурина до Санкт-Петербурга, що супроводжується фантастичними пригодами на теренах Гетьманщини.

Як на мене, ця повість-новела М. Гоголя, яка завершує першу частину «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» є до-

сить-таки посередньою, якщо не сказати відверто слабою. Натомість фільм Івана Миколайчука є надзвичайно талановитим і, на мою особисту думку, найкращим з присвячених зображенню українського козацтва в кіномистецтві. Майже у кожному кадрі стрічки є українське слово, українська пісня, український дух, українська етнічна і національна ідентичність, українська свідомість, український менталітет, український патріотизм, і, врешті-решт, українська лицарсько-козацька звитяга і мужність, при тому, що у творі Гоголя, усього цього не бачимо. Сказане стоїть і «Тараса Бульби», як першої, так і другої редакції.

Лишається сподіватись, що наші прийдешні кіномитці колись спроможуться створити нову екранізацію шедевр Миколи Гоголя (і хай держава їм у цьому допоможе), і це буде справжній український фільм про справжнє козацтво.

1. *Боплан Г.* Опис України. – К., 1990. – 368 с. 2. Від любові до ненависті // Український тиждень. – 2009. – № 9 (70) 6–12 березня 2009 року. – С. 8–9. 3. *Гоголь Н. В.* Собрание сочинений в 6 томах. – Т. 2. – Миргород; М., 1959. 4. *Кондуфор Ю. Ю., Котов В. Н.* История СССР. – К., 1988. – 343 с. 5. *Плецький С. Ф.* Гусари // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 136–146. 6. *Фігурний Ю. С.* Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво у українознавчому вимірі. – К.: Стило, 2004. – 308 с.

Ярослав Фоцан

«Історія русів» – окремі зауваги до концепції і авторства твору

У статті розглядаються традиційні та новітні погляди щодо авторства «Історії Русів». Аналізуються особливості концепції твору та світоглядні орієнтири автора у баченні сучасних дослідників.

The article covers the traditional and modern examinations into the authorship of the "History of Rus". It analyzes the conceptual features of the publication and author's ideology through the views of the nowadays researchers.

Справжній Маніфест українського патріотизму, вершина національно-політичної думки другої половини XVIII – початку XIX ст. [19, 306], одна з найвизначніших пам'яток української історіографічної прози кінця XVIII – початку XIX ст. [14, 4], найпопулярніша книга першої половини XIX ст. [14, 7] – ось лише деякі вирази з праць сучасних українських науковців для оцінки «Історії Русів». Цей один з найвідоміших зразків українських історіософських творів залишається водночас і одним із самих загадкових. Бо навіть на початку XXI ст., не зважаючи на спеціальні розвідки десятків дослідників, достеменно не вдалося визначити точний час створення її особу автора «Історії Русів».

З імені Георгія Кониського, як автора даного твору, починається більшість списків «Історії Русів», й вченим на сьогодні залишається лише здогадуватися, чи це зробив сам письменник, чи переписувачі [20, 9]. У передмові до твору прямо не говориться, що автором праці є саме Кониський: «...Депутат Шляхетства Малоросійського пан Полетика, ...мав конечну потребу роздобути вітчизняну Історію. Він удався з приводу цього до первісного навчителя свого, Архієпископа Білоруського Георгія Кониського... І сей-бо Архірей передав Панові Полетиці Літопис, або ж Історію цю, запевнюючи архіпастирськи, що вона ведена з давніх літ в кафедральному Могильовському монастирі тямущими людьми, які здобували потрібні відомості від учених мужів Київської Академії і різних найповажніших Малоросійських монастирів» [7, 34].

Тож чи мав колишній ректор Києво-Могильянської академії, архієпископ Могильовський Георгій Кониський хоч якусь причетність до цього твору – як не в якості автора, то принаймні упорядника чи коректора «Історії Русів»?

Загальновідомо, що першим, хто висловив сумнів щодо авторства Георгія Кониського, був Михайло Максимович у 1865 р. в статті «Про козаків придніпровських». Після знайомства зі справжніми історичними творами архієпископа Максимович зауважив, що Кониський був добре знайомий із стародавніми документами та працями польських істориків. В «Історії Русів», на думку письменника, подібна обізнаність зовсім не прослідковується, навпаки, все перебудовано на свій лад, без дотримання точності історичного фактажу [13, 305]. Тож вчений зробив висновок, що невідомий автор лише прикрився іменами своїх відомих співвітчизників. Крім Максимовича проблему авторства «Історії Русів» досліджувала, починаючи від часу її виявлення, значна кількість видатних науковців – В. Горленко, М. Слабченко, М. Костомаров, Д. Дорошенко, М. Драгоманов, О. Грушевський, О. Оглоблин та багато інших. Серед можливих авторів називали Григорія та Василя Полетиків, Олександра Безбородька, Архипа Худорбу. Також деякі дослідники висували припущення про можливе колективне авторство твору [15, 46].

З огляду на вищенаведене, метою даної публікації є огляд та аналіз доробку вітчизняних науковців останніх десятиліть стосовно авторства та концепції «Історії Русів».

Хоча переважна більшість сучасних дослідників не піддає сумніву тезу про те, що Георгій Кониський насправді не був автором «Історії Русів», все ж хотілося б з'ясувати, чому невідомий автор скористався для приховування власної особи ім'ям саме Георгія Кониського?

Зважаючи на передмову твору, Георгія Кониського можна було б вважати не творцем, а хіба що упорядником «Історії Русів». Витоки цієї плутанини тягнуться своїм

корінням до одного з основних джерел, які використовувалися автором «Історії Русів» під час її створення [15, 17]. Мається на увазі «Короткий літопис Малої Росії з 1506 по 1776 рік» [17], виданий учнем Кониського Василем Рубаном у 1777 р. Рубан у передмові до цієї публікації повідомив наступне: «Записки... сі короткі літописні, з 1506 по 1734 рік... отримані мною від Преосвященного Георгія, Єпископа Могильовського». В основі «Короткого літопису» Рубана лежить дещо перероблений більш ранній твір – «Короткий опис Малоросії» [10], який було створено в 30-х рр. XVIII ст. [16, 213] (у виданні Рубана його було доповнено до подій 1776 р. Олександром Безбородьком). Тобто, з великою долею вірогідності можна зробити припущення, що Рубан отримав від Кониського саме «Короткий опис», про що й написав у передмові. Ймовірно, невідомий автор «Історії Русів», використовуючи «Короткий літопис» Рубана і дещо переробивши цю фразу, застосував її до своїх потреб. Використання відомого й авторитетного імені Георгія Кониського, під яким приховувалася особа справжнього автора, мало надати даному твору особливої ваги.

За класифікацією Андрія Яковлева, дані, котрими послуговуються дослідники при ідентифікації авторства того чи іншого твору, можна поділити на дві групи – об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивними є факти та задокументовані події, суб'єктивними – логічні висновки та припущення [15, 25]. Наступну гіпотезу щодо авторства можна віднести до другої групи. Ярослав Дзира в низці публікацій [3; 4], доводить, що ім'я Георгія Кониського з'явилося на титульній сторінці «Історії Русів» зовсім не випадково, але не тому, що архієпископ був її автором. Він висловив припущення, що це ім'я є не що інше, як перекладний псевдонім – *алонім*. Дослідник вважає, що ймовірним автором твору, прихованим під іменем Георгія Кониського, був не хто інший, як Григорій Полетика, а редактором його син Василь. Дзира гадає, що в дійсності їх прізвище пишеться як «Политика» і виникло від імені грецького походження Полит (Полит) як той, хто розпрягає коней, тобто Кониський. Враховуючи те, що світське ім'я Георгія Кониського було Григорій, науковець висловлює впевненість у тому, що авторство «Історії Русів» належить саме Григорію Полетиці [4, 50].

Дослідник з міста Глухова Олександр Ільїн намагається довести, що «Історію Русів» було написано в другому десятилітті XIX ст. саме на Глухівщині чи Стародубщині. Розвиваючи цю теорію, він висловлює твердження про те, що єдиною особою на Чернігівщині, котра могла написати у той час подібний твір, міг бути лише історик, літератор та громадський діяч Олександр Маркович – нащадок славетного козацько-старшинського роду з Глухівщини. Дослідник наводить низку непрямих доказів та збігів, котрі мають підтвердити авторство Марковича [6, 76]. По-перше, він вказує на відомий «Щоденник» його діда, Якова Марковича, як джерело натхнення для онука; по-друге, героїчний образ Павла Полуботка у «Історії Русів» пояснюється тим, що гетьман був родичем Олександра Марковича; по-третє, вважає, що несподівана відставка молодого держслужбовця у 1812 р. і подальша семирічна перерва в літературній діяльності пов'язана саме з роботою над створенням «Історії Русів» [6, 77] тощо.

Не зважаючи на наявність багатьох більш чи менш вірогідних гіпотез щодо цього питання, прибічники авторства Кониського зустрічалися і в кінці минулого століття. Наприклад, В. С. Крисаченко у своїй праці «Українознавство», виданій у 1996 р., прямо заявляв: «Кониський – найімовірніший автор визначної пам'ятки літописно-історичної літератури, «Історії Русів»». Принаймні до такої думки

схилився Осип Бодяньський (1846), який увів твір до наукового обігу, її розділяють чимало сучасних аналітиків, хоча про остаточний висновок вести мову ще зарано [11, 231]. Отже, всупереч твердженням багатьох науковців, думка про те, що саме Кониський був автором «Історії Русів» ще не відкинута всіма дослідниками. На жаль, Крисаченко не уточнює, яких саме аналітиків він мав на увазі. Та й посилення на авторитет видавця цього твору в кінці XX ст., після стількох досліджень стосовно авторства «Історії Русів», не є переконливим.

Автором даної статті зроблено спробу порівняння мовних особливостей «Історії Русів» і відомих творів Георгія Кониського. Було переглянуто декілька списків «Історії Русів». Всі вони загалом ідентичні і різняться лише деякими незначними деталями. Уривки тексту «Історії Русів», присвячені військовим діям проти Туреччини, приведені в порівнянні з відповідними за тематикою творами Георгія Кониського, зокрема, з текстом проповіді «Слово на торжество мира с Оттоманскою Портою, сказыванное 10 июля 1775 года» [18].

Мова даного гомілетичного твору і тексту «Історії Русів» помітно відрізняється. Наприклад, бої з Туреччиною 1711 р. Кониський називає виключно «турецкой акцией», а автор «Історії Русів» – «поход» та «компания» [8, 219]. Наведемо описи однакових подій, пов'язаних з нападами татар. У проповіді Кониського це звучить так: «...Да ещё не успевала начаться война, когда уже сии Арапии на *пределы Российские* напали и опустошив веси многочисленныя, многие тысящи пленников с собой уводили» [18, 8]. В «Історії Русів»: «Татаре Крымские... стали *чинить набеги и хищения в границах Малороссийских*» [8, 239]. (виділено мною – Я. Ф.). Наведена різниця у термінології ще раз підтверджує домінуючу серед сучасних дослідників точку зору стосовно заперечення можливого авторства Георгія Кониського.

Ще у другій половині 40-х років XIX ст., особливо після публікацій російських істориків С. Соловйова та О. Клеванова, в яких вони піддали суворій критиці численні неточності та вигадки, помічені в «Історії Русів» [9, 7], науковий загал поступово перестає сприймати цей твір як джерело достовірної інформації про українську історію, схилившись до того, що цей твір є, скоріше, історико-політичним памфлетом. Зокрема, Дмитро Дорошенко назвав її не науковим твором, а політичним памфлетом, який значно більше допоміг пробудженню національної думки, ніж дослідженню українського минулого [5, 51]. Тож цей твір почали досліджувати не лише історики, а й літературознавці, філософи, психологи (зокрема, М. Возняк, Д. Чижевський).

Досить цікаві дослідження стосовно особливостей ментальності автора, концепції твору, інтерпретації ключових образів «Історії Русів» з'явилися і в останні десятиліття. Оригінальну розвідку щодо особливостей мислення та ціннісних орієнтацій автора «Історії Русів» в розрізі використання у творі символіки смерті провів Ілля Афанасьєв [1]. Дослідник вважає, що саме ставлення до смерті, її обставин та пов'язаних із похованням ритуалів може слугувати одним з найбільш надійних критеріїв оцінки типу ментальності й відобразити психологічні установи автора, котрі обумовлені морально-етичними нормами та характером міжособистісного сприймання соціуму, до якого той належав [1, 138]. Афанасьєв аналізує понад 60 описів смертей дійових осіб та поховань, які відображені в «Історії Русів», й приходять до висновку, що фактологічно невірне зображення загибелі деяких відомих осіб зроблено автором не з причин незнання дійсного стану речей, а свідомо. На думку дослідника, якраз ро-

зуміння Бога, Божої помсти та Божественного провидіння, як втілення вищої справедливості та детермінанти історичного процесу, є основною історіософською ідеєю «Історії Русів» [1, 144]. Тож автор твору зображує обставини загибелі деяких осіб як результат втручання божественних сил. Він намагається пояснити програні козацьким військом битви наслідком зміни ставлення божого провидіння до українського народу загалом. На доказ неприхильності вищих сил автор змальовує низку обставин – зокрема, загибель козаків від власної зброї тощо.

Наталія Шліхта в своїй статті «Елементи річпосполитської ідеології та політичної риторики «Історії Русів» [21] порушує питання про формування світогляду автора твору, пропонуючи своє бачення вирішальних впливів та суспільно-політичного ідеалу, якому той підпорядковував свій виклад минулого. Дослідниця вважає, що провідними ідеями твору, котрі формують той ідеал, згідно з яким автор зображав минуле українського народу, є верховенство закону, місцеве самоврядування, виборність, права нації на захист своїх прав і на опір правителю, який не дотримується умов договору зі своїм народом, тощо. З цим погоджувались і науковці, котрі вивчали «Історію Русів» раніше, підкреслюючи, що подібні погляди автора формувались під переважаючим впливом прогресивних просвітницько-раціоналістичних ідей. Але, на відміну від них, Шліхта вважає, що справжнім джерелом їх формування була не стільки ідеологія Просвітництва, скільки принципи шляхетської демократії, тобто принципи, на яких ґрунтувався устрій Речі Посполитої. Дослідниця уточнює, що автор «Історії Русів» зовсім не закликає до демократичної реорганізації сучасних йому реалій, бо *нація-народ*, права якої він захищає, є нацією шляхетською. Навпаки, автор твору закликає «повернутись» у минуле, у «золотий вік» Речі Посполитої, в часи, коли свято шанувались права і вольності руського народу [21, 20].

Аналізу інтерпретації Каїнового злочину в «Історії Русів» на рівні енантіоморфізму ключових образів твору присвячено статтю Олени Бердник [2]. В ній розглядається образ зла, змальований на сторінках «Історії Русів», як відгомін Каїнового злочину. Дослідниця стверджує, що міфологічний шар світового порядку в «Історії Русів» є первинним стосовно історичного. Тому саме причетність до первинного злочину є мірилом духовної повноцінності людини. Під час сприйняття тексту міфологічний шар накладається на історичний, ніби нашаровується на нього, що призводить до породження додаткових смислів. У випадку відновлювань злочину братовбивства виникає думка про відновлюване й незнищенне Зло як антинормію до Добра. Оскільки Божа справедливість є завжди спрямованою на знищення Зла, то в створеному автором світі має бути персонаж, який уособлює це Зло. Таким персонажем в «Історії Русів», на думку дослідниці, є Петро І. О. Бердник вважає, що автор твору, розвиваючи ідею про Боже правосуддя, пробуджує в реципієнті думку про те, що ті, хто винищує інших, приречені на самознищення. Ілюстрацією цієї думки обирається сполячений князь Ярема Вишневецький, що зрікся власних коренів і пригноблював свій народ як завойовник. Але, врешті-решт, Вишневецький залишається ні з чим й приходить до усвідомлення того, що гоніння на руський народ з боку польських вельмож і, зокрема, з його власного боку, були несправедливими, а тому підлягають Божій карі. Отже, «тавровані Каїною печаткою» завжди зазнають праведного суду [2].

На сьогодні «Історія Русів» викликає зацікавленість не лише у вітчизняних авторів. Розгляду сучасного стану дослідження цього твору присвячена стаття російської

дослідниці С. Лукашової [12]. Науковець ставила за мету провести систематизацію та аналіз найважливіших висновків, зроблених українськими дослідниками в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Розглянуто монографії і статті, котрі присвячені виключно «Історії Русів», а також ті праці, в яких даній проблематиці присвячено окремий розділ. Лукашова заявляє, що сучасні українські автори не змогли додати нічого суттєвого до висновків щодо питання авторства «Історії Русів», зроблених ще Олександром Оглоблиним. Не були суттєво уточнені часові рамки її створення, не у повній мірі аналізуються запозичення автора твору з різноманітних джерел [12, 399]. Дослідниця вказує на те, що на сьогодні недостатньо вивчено схожість поглядів творця «Історії Русів» з просвітницькими ідеалами декабристів [12, 400].

Авторка виділяє ряд негативних тенденцій, притаманних подібним дослідженням. Зокрема, вона вважає некоректним з наукової точки зору застосування науковцями комплексу понять, пов'язаних з політичними теоріями епохи Просвітництва, стосовно українських реалій ХV–ХVІІІ ст.; акцентування на антиросійських настроях у формі розлогого цитування пам'ятки без критичного аналізу, стереотипні оцінки, надмірний пафос, прагнення українських істориків довести виключність та унікальність національної історії, тощо [12, 409]. У підсумку статті робиться висновок про те, що вивчення «Історії Русів» ще далеко до завершення й не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених цьому твору, якісний прорив в його дослідженні не стався [12, 410].

Отже, як помітно зі сказаного вище, упродовж півтора століття, що минули з часу публікації, а відповідно й початку детального дослідження «Історії Русів», інтерес науковців до вивчення цього твору не згас. На сучасному етапі дослідження робляться нові спроби поглянути на концепцію твору під різними кутами зору, визначити світоглядні орієнтири й психологічні установки автора. Особливе зацікавлення останнім часом викликає тлумачення та аналіз різнопланових образів, вплетених автором у полотно твору. Також не полишаються зусилля у пошуках дійсного автора «Історії Русів». При цьому більшість сучасних дослідників вважає, що за наявної на сьогодні документальної бази достаточну «кrapку» в питанні авторства поставити практично неможливо, а тому питання авторства «Історії Русів» досі залишається відкритим. Можливо, дослідникам, які спеціально займаються пошуками автора цього твору, варто зосередитись не на спробах аргументувати можливе авторство певних осіб, а спробувати мислити способом «від протилежного», тобто визначитись з тим, хто з даних осіб з тих чи інших причин не міг бути серед авторів. І тільки звузивши коло кандидатів до двох (максимум трьох) осіб, повернутися до пошуку доказової бази.

1. Афанасьєв І. Символіка смерті в «Історії Русів» // Ілля Афанасьєв // Сучасність. – 1999. – № 10. – С. 137–145. 2. Бердник О. С. Інтерпретація Каїнового злочину в «Історії Русів» // http://www.bdup.org/scientific_published/ukr_lit_2008/Berdnik. 3. Дзира Я. «Історія Русів» – видатна пам'ятка української історіографії: нові дані про її автора // Ярослав Дзира. Автопортрет нації. – К.: Бібліотека українця, 1997. – С. 123–132. 4. Дзира Я. Козацькі літописи у трактуванні М. С. Грушевського / Ярослав Дзира // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 3 / Редкол.: О. С. Онищенко та ін. – К., 2000. – С. 37–60. 5. Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії / Д. І. Дорошенко. – К.: Українознавство, 1996. – 222 с. 6. Ільїн О. Олександр Маркович – автор «Історії Русів»? / Олександр Ільїн // Сіверянський літопис. – 1996. – № 1. – С. 75–79. 7. Історія Русів / [пер. І. Драча; вступ. ст. В. Шевчука]. – К.: Рад. письменник, 1991. – 318 с. 8. История Русов или Малой России: Сочинение Георгия Кониского, Архиепископа Белорусского. – Москва. В Университетской Типографии, 1846. – Репринтное воспроизведение издания 1846 г. – К.: РИФ «Дзвін», 1991. – І-ІV+І-ІV+1+263+1-45 с. 9. Кравченко В. В. «Поэма вольного народа» («Історія Русів» та її місце в українській історіографії) / Кравченко Во-

лодимир Васильович. – Х.: Основа, 1996. – 118 с. 10. Краткое Описание Малороссии // Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малорусских хроник: Хмельницкой, «Краткого Описания Малороссии» и «Собрания Исторического». Изданы Временною комиссиею для разбора древних актов. – К.: Тип. К. Н. Милевскаго, 1878. – С. 209–320. 11. Крисаченко В. С. Українознавство: Хрестоматія-посібник. У 2-х кн. Кн. 1 / [передмова Кононенко П. П.]. – К.: Либідь, 1996. – 352 с. 12. Лукашова С. С. «История Русов» в современных украинских исследованиях / С. С. Лукашова // Белоруссия и Украина: история и культура. Ежегодник 2004 / Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. – С. 398–412. 13. Максимович М. Собрание сочинений / М. А. Максимович. Том 1. Отдел исторический. – К.: Тип. М. П. Фрица, 1876. – I–III+848 с. 14. Мішуков О. В. «Історія Русів» у контакт-но-генетичних зв'язках і типологічних сходженнях. Монографія / Мішуков Олег Васильович. – К., 1998. – 240 с. 15. Мишанич Я. О. «Історія Русів»:

історіографія, проблематика, поетика / Ярослав Мишанич. – К.: ТОВ «Вид-во «Обереги»», 1999. – 240 с. 16. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року / Наталія Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1992. – 608 с. 17. Рубан В. Г. Краткая летопись Малья России с 1506 по 1776 г. / Рубан В. Г. – СПб., 1777. – 242 с. 18. Слово на торжество мира с Оттоманскою Портою, сказыванное 10 июля 1775 года. – СПб., 1780. – 12 с. 19. Смолій В. А. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Альтернативи, 1997. – 368 с. 20. Шевчук В. Нерозгадані таємниці «Історії Русів» // Передмова до кн.: «Історія Русів». – К.: Рад. письменник, 1991. – С. 5–28. 21. Шліхта Н. Елементи річ-посполитської ідеології та політичної риторики в «Історії Русів» / Наталія Шліхта // Молода нація. Альманах. К.: Смолоскип, 2000. – № 1. – С. 5–23.

Олеся Церковняк-Городецька

«Первісне громадянство...» – український науковий часопис європейського рівня

Автор статті розглядає питання актуальності заснування українського наукового часопису «Первісне громадянство...», аналізує його тематику, проблематику та авторський колектив.

The author researches the question of currency of the founding of the Ukrainian scientific periodical «Primitive society...», analyzes its range of themes and problems and the author's collective.

Актуальність і потребу заснування нового часопису, що мав би, з одного боку, науково-теоретичну, а з іншого – оглядово-реферативну спрямованість давно визнавали представники української народознавчої еліти. 1926 р. побачив світ перший випуск наукового щорічника «Первісне громадянство та його пережитки на Україні (Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народня творчість в соціологічному освітленні)». Нове культурологічне видання було засновано як друкований орган Асоціації культурно-історичного дослідження України. Редактором щорічника стала Катерина Грушевська.

Підзаголовок досить точно визначав мету, завдання й тематику часопису, а саме: висвітлення основних наукових здобутків Кабінету примітивної культури, предметом дослідження якого була первісна культура та її пережитки в побуті і творчості українського народу. Головним завданням журналу, на відміну від усіх попередніх видань такого типу, була не публікація етнографічного матеріалу, а його дослідження. «Статті дослідного типу дуже рідко з'являлися на Україні (як і в Росії), а тим часом побут українського народу містить у собі багато надзвичайно цікавих для соціолога з'явищ, які потребують з'ясування їх основ та розв'язку і можуть виявити цікаві сторінки соціального й духовного життя народу від найдавніших, ще передісторичних часів починаючи» [1, 281], – зазначав К. Танан, рецензуючи «Первісне громадянство». Вже перші числа часопису засвідчили його помітну оригінальність і наукову перспективність, привернули увагу фахівців.

Окреслюючи завдання журналу, М. Грушевський писав, що ними є: детальний, методичний порівняльно-історичний аналіз здобутого матеріалу зі свідомим методичним підходом до живих його фактів у народній масі і можливо продуктивним їх використанням. Виходячи із цих завдань, вчений визначив три напрями діяльності редколегії і авторського колективу: «ґрунтовне студювання всього, що робиться в досліді пережитків примітивної культури у народів слов'янських, індоєвропейських та всіх прилеглих до України територій. Студії інтелектуальної і соціальної культури нижче-культурних народів взагалі як матеріалу для в'яснення підоснови сих пережитків. Систематичне дослідження українського фольклору і побуту особливо в найбільш законсервованих частинах України,

щоб узяти все, що ще можна взяти для дослідження пережитків старого світу і побуту, особливо в найбільш законсервованих частинах України» [2, VI].

Тематика часопису була достатньо широкою і не обмежувалася лише фольклорним та етнографічним матеріалом. У ньому висвітлювали питання релігії в Україні, проблемі її виникнення. Символіку української обрядовості також не раз обговорювали на шпальтах видання. Такий часопис був конче необхідний українській громаді, бо саме через нього українців міг чути світ: наукові дослідження друкувалися французькою, німецькою, англійською, італійською, чеською, російською мовами. Його створювали молоді, енергійні високоосвічені люди: В. Камінський, О. Шлюбський, Ф. Савченко, М. Жуковська, Є. Кагаров, М. Сперанський, В. Кравченко, Л. Шевченко, Т. Гавриленко, В. Денисенко, К. Штена; іноземні автори Бергдан, Поль Ріве. Поряд з темами, важливими для фахівця-етнолога, на шпальтах «Первісного громадянства» обговорювали питання, цікаві для пересічного читача: про реальні підстави виникнення релігії взагалі, і в Україні, зокрема, про пережитки і релікти первісного мислення в народних віруваннях українців та інших народів, про зміст і символіку української обрядовості тощо. Гаслом часопису був заклик: «Пізнаваймо себе, свій народ, його психологію, його минувшину!»

Друкувався часопис упродовж 1926–1930 рр. «Про значення роботи К. Грушевської як редактора етнографічного часопису свідчить і його популярність... Систематично з'являлися й відгуки про журнал у періодичних виданнях. Зокрема, часопис «Червоний шлях» вміщував ґрунтовні рецензії К. Танана, у яких підкреслювалася новизна й багатоаспектність тематики та перспективність обраного редколегію напрямку діяльності, «Етнографічний вісник» відзначив перший випуск «Первісного громадянства» позитивною рецензією А. Лободи» [3, 22]. Загалом наклад за час існування журналу налічує вісім чисел, а саме: 1926 р. – вип. 1/2, вип. 3; 1927 р. – вип. 1–3; 1928 р. – вип. 1, 2, 3; 1929 р. – вип. 1–3.

Славу часопису принесли передусім оглядові праці, присвячені напрямам і пріоритетам тодішнього народознавства: